

Sài Gòn
cái nôi đầu tiên của
báo Xuân Việt Nam

Lý Nhân Phan Thứ Lang
(1938-2022)

Báo chí Việt Nam từ khi ra đời đến nay đã được hơn 150 năm, kể từ tờ *Gia Định báo* số 1, phát hành ngày 01/04/1865. Thời đó, Pháp đang cai trị nước ta nên họ đã để cho một người Pháp đứng tên

chủ nhiệm là Ernest Potteaux. Việc in ấn được chính quyền Pháp tài trợ. Nội dung gồm có hai phần: Phần đăng các công văn, nghị định và những tài liệu chính thức của chính phủ thuộc địa đưa ra. Phần sau, tạp chí đăng những tin tức trong nước. Có thể nói, lúc đầu tờ *Gia Định báo* như là một tờ công báo. Báo này được in bằng chữ Quốc ngữ.

Mục đích chính của *Gia Định báo* xuất bản được khẳng định bằng một văn kiện của ông Gustave Roze, Thống đốc Nam kỳ thời đó như sau: “Tờ báo này (*Gia Định báo*) nhằm phổ biến trong giới bình dân bản xứ tất cả những tin tức đáng cho họ lưu ý, và cho họ một kiến thức về những vấn đề mới có liên quan đến văn hóa và công việc của người dân bản xứ. Tôi được biết rằng tờ *Gia Định báo* đã được dân chúng ủng hộ một cách nhiệt liệt, ở nhiều địa phương, những em bé biết đọc chữ Quốc ngữ đã đọc báo cho cha mẹ chúng nghe. Như vậy tờ báo này xuất bản mỗi tháng một lần sẽ là một sự hữu ích không thể chối cãi được và nó sẽ góp phần vào việc thay thế chữ của chúng ta và chữ Hán, một thứ chữ mà chỉ có một thiểu số quan lại hiểu biết mà thôi”.

Như vậy, *Gia Định báo* là tờ báo đầu tiên của làng báo Việt nhưng do người Pháp làm chủ biên. Bốn năm sau, người Pháp thấy cần phải để tờ *Gia Định báo* phổ biến rộng hơn nữa trong cộng đồng bản xứ nên ngày 16/09/1869, Đô đốc Ohier đã ký quyết định khác để giao cho ông Trương Vĩnh Ký đứng chủ nhiệm, điều hành tờ báo này. Về tài năng và sở học của ông Trương Vĩnh Ký thì khỏi cần bàn cãi, người Pháp cũng hiểu rõ điều này nên mới giao cho ông điều hành tờ báo viết bằng chữ Quốc ngữ đầu tiên.

Sau *Gia Định báo*, một số tờ báo Việt hoặc Pháp cũng được xuất bản và đa số do người Việt đứng chủ biên. Nhưng tờ báo nào cũng yếu mệnh, hoặc vì thiếu tài chính hoặc vì có những bài viết đả kích chính sách thực dân của người Pháp nên bị đóng cửa. Những tờ báo xuất bản từ năm 1865 đến năm 1927 tuy trăm hoa đua nở, nhưng không có tờ báo nào nở vào dịp Tết để ca ngợi mùa xuân của dân tộc.

Mãi đến năm 1927, ông Diệp Văn Kỳ hợp tác với ông Nguyễn Kim Đính hoàn thành một số báo Xuân của *Đông Pháp thời báo*. Tờ *Đông Pháp thời báo* xuất bản từ ngày 02/05/1923 do ông Nguyễn

Kim Đính đứng chủ nhiệm và Trần Huy Liệu làm chủ bút. Thời kỳ đầu, báo có khuynh hướng thân chính phủ. Tới năm 1927, ông Diệp Văn Kỳ về làm chủ nhiệm tờ thì báo này đổi ra khuynh hướng đối lập với nhà nước nên được nhiều bạn đọc ủng hộ.

Ông Diệp Văn Kỳ
Nguồn: Intenet

Ông Diệp Văn Kỳ là người có đầu óc tiến bộ trong làng báo, ông đã đề ra chương trình sáu điểm của *Đông Pháp thời báo*:

1. Truyền bá học thuật tư tưởng của nước Đại Pháp cho người đồng bang thấu hiểu mà noi theo.

2. Báo những tin tức nào quan hệ với cuộc tiến hóa của Đông Pháp để giục lòng quốc dân biết cạnh tranh về đường tài trí và nghề nghiệp.

3. Nghị luận những vấn đề nông thương công nghệ để giúp đồng bang rộng mở tài nguyên, văn hóa quyền lợi.

4. Phiên dịch bố cáo những luật lệ cho quốc dân thông hiểu pháp luật, để xa lánh những điều phi pháp mà giữ lấy quyền lợi của mình.

5. Bảo tồn những lễ nghi phong hóa cho dân tộc ta.

6. Chân chính chữ Quốc ngữ cho thành một nền quốc văn có cơ sở vững bền.

Cũng trong thời kỳ này, đất nước đang trải qua những sự kiện lớn, như vụ cụ Phan chu Trinh, Phan Bội Châu ở ngoài Bắc, còn trong Nam có vụ Bùi Quang Chiêu, nên tờ báo đã chú ý đề cập đến những vụ trên để động viên lòng yêu nước của đồng bào.

Cuối năm 1927, nhân dịp gần Tết, ông Diệp Văn Kỳ đã ấn hành một số báo đặc biệt: *Đông Pháp Thời hạo* xuân Mậu Thìn 1928. Báo in hai màu đen - đỏ, trong nội dung có nhiều bài cộng tác của các nhà

văn, nhà thơ đến từ ba miền. Số xuân Mậu Thìn khi vừa mang ra khỏi nhà in đã được nhiều người tranh nhau mua đọc, vì nó là tờ báo xuân đầu tiên có mặt trong lịch sử làng báo nước ta. Trong số những nội dung đáng chú ý có bài “Chơi xuân” ký tên Tản Đà Nguyễn Khắc Hiếu. Bài “Chơi xuân” có nhiều đoạn làm độc giả thích thú, chẳng hạn như đoạn dưới đây:

“Người ta sanh ra ở đời, nếu chẳng chơi thì cũng thiệt, mỗi năm một lần xuân, nếu bỏ qua thì cũng hoai. Vậy thời (thì) chơi xuân cũng là phải, chơi xuân vẫn là phải, song mà cách chơi thế nào cho lịch sự, thời những bạn chơi ai đó tưởng cũng nên giảng cầu. Cầu ở trong sử truyện xưa nay, nhiều cách chơi xuân rất lý thú.

Mùa xuân năm Bính Tuất, vua Ngu Thuần mới lên ngôi, đi tuần thú phương Đông, định các phép luật, lịch và các thứ cân, đo lường, đó là một cách chơi xuân vậy. Mùa xuân năm Canh Thân, người nước Lỗ đi săn được muông lân, Đức Khổng Tử cảm mà làm kinh *Xuân thu*, đó là một cách chơi xuân vậy. Mùa xuân năm Mậu Tuất, vua Lê Lợi dấy quân ở Lam Sơn đánh Minh, đó lại là một cách chơi xuân vậy. Năm Canh Tý, mùa xuân tháng Hai, bà Trưng Trắc dấy quân đuổi Tô Định, tự lập làm vua,

đó là chơi xuân. Năm Canh Ngọ mùa xuân tháng Giêng, vua Triệu Việt đánh tan giặc Lương, vào ở thành Long Biên, đó là chơi xuân, ông Ngô Quyền xưng vương, đóng đô ở Cổ Loa là chơi xuân. Năm Kỷ Dậu, mùa xuân tháng Giêng, vua Quang Trung đem quân ra Bắc Hà đánh quân Thanh là chơi xuân. Năm Tân Hợi mùa xuân, tháng Ba, ông Hoàng Hưng xuất quân tiến đánh thành Quảng Châu của Mãn Thanh, đó chính cũng là chơi xuân vậy. Người đời xưa chơi xuân đại khái như thế...”.

Số xuân *Đông Pháp thời báo* năm 1928 ra mắt lần đầu được đọc giả từ Bắc chí Nam hoan nghênh và mua hết không còn một tờ.

Báo *Đông Pháp thời báo* ra được tới ngày 22/12/1928 thì bị đình bản. Sau đó, ông Diệp Văn Kỳ đứng tên xin xuất bản tờ *Thần chung*, có ông Nguyễn Văn Bá¹ đứng tên chung. Tờ *Thần chung* lúc đó có chủ trương ý thức dân tộc rõ ràng, với tinh thần chống chính sách thực dân hà khắc của Pháp. *Thần chung* có những bài bênh vực vụ án Nguyễn

¹ Ông Nguyễn Văn Bá trước làm ở tòa soạn báo *L'Écho Annamite* (Tiếng vọng An Nam), sau được ông Kỳ mời về làm chủ bút *Đông Pháp thời báo*. Khi làm cho *Đông Pháp thời báo*, ông Bá đã có loạt bài điều tra toàn diện về vụ bắt giam Nguyễn An Ninh kéo dài suốt hai tháng từ số ngày 04/10/1928, bao gồm cả một bài phỏng vấn ông Ninh trong tù. Loạt bài kết luận: “Hội kín Nguyễn An Ninh chỉ tồn tại trong trí tưởng tượng của chính quyền”.

An Ninh cùng những nhà cách mạng yêu nước, chính vì vậy mà tờ báo này đã chết yểu, bị đóng cửa vào năm 1930. Nhưng ông Kỳ vẫn ấn hành được hai số báo xuân của tờ *Thần chung*. Và số *Thần chung* xuân Canh Ngọ 1930 là đáng nhớ nhất vì số xuân này đúng là một tờ báo xuân, từ hình thức khổ báo lớn hơn thường ngày, in đẹp hai màu, nội dung lại được các văn thi sĩ ba miền như: Ngô Tất Tố, Tản Đà, Phan Khôi, Đào Trinh Nhất (Quán Chi), Phan Văn Hùm, Bùi Thế Mỹ... chấp bút. Có những bài giá trị như bài “Nhật trình vào năm mới” của Nguyễn Văn Bá. Bài này tuy nhiều chỗ bị đục trắng (kiểm duyệt) nhưng độc giả vẫn hiểu thâm ý tác giả viết trong đó. Còn ông Diệp Quân thì có sở trường là những bài hài hước, nên những bài viết ngắn gọn của ông về mùa xuân làm cho độc giả thích thú trong mấy ngày Tết như: “Ông cử Trị ăn tết”, “Quan huyện”, “Một lớp tuồng hát bội”... Nhưng đặc biệt nhất và mới lạ nhất là cặp câu đối của báo *Thần chung* xuân:

Vang động tiếng chuông mai, mừng chúc anh em ba bữa Tết.

Ngổn ngang tình nước cũ, trông nom vận hội lắm ngày xuân.

Ở thập niên 1930, làng báo Việt chưa có nhiều báo xuân nên tờ xuân *Thần chung* lúc đó đã được độc giả khắp cả nước đón nhận nồng nhiệt. Sau khi các số báo xuân của *Đông Pháp thời báo*, *Thần chung* xuất bản, thì những năm sau đó có tờ báo xuân *Phụ nữ Tân Văn* năm Canh Ngọ 1930.

Năm 1931, cũng trong Nam kỳ, tờ *Công luận* ấn hành số báo xuân Tân Mùi. Tờ báo này do ông Nguyễn Văn Bá và Phú Đức làm chủ bút, sau đó là ông Võ Khắc Thiện, tiếp đến là ông Diệp Văn Kỳ, sau cùng là ông Trần Thiện Quý. Nhưng đến khi các ông Kỳ, Bá rồi ông Quý làm chủ bút thì tờ *Công luận* lại kém *Đông Pháp thời báo* và *Thần chung* trước đó nhiều.

Tờ xuân *Công luận* do ông Nguyễn Văn Bá làm chủ bút, xuất bản ngày 14/02/1931. Lúc này đang thời kỳ khủng hoảng kinh tế tại Việt Nam, nên ông Bá đã có bài “Tết năm ngoái với Tết năm nay”. Trong đó, ông nhấn mạnh đến nền kinh tế trong nước đang bị khủng hoảng mạnh mẽ. Nội dung bài than rằng: “Khi chúng ta ở trong cái Tết năm ngoái, ai ai cũng đều chắc rằng sẽ có cái Tết năm nay, nhưng có ngờ đâu cái Tết như năm nay ? Mà cái Tết

năm nay chẳng những nội năm ngoái không có mà
thôi, e chừng lâu nay xứ Nam kỳ cũng chưa hề có.

Cái tết buồn làm sao !

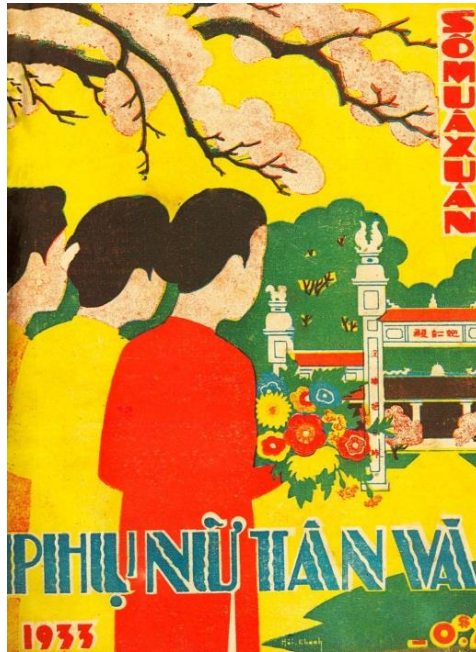
Cái tết năm Tân Vị² này buồn làm sao !”

Ông Bá đã viết về một cái tết nghèo mà đồng
bào Nam kỳ đã gặp phải như sau: “Đừng kể chi xa,
kể từ năm Tân Vị (1871) trước đây đến giờ dân Nam
kỳ, sau khi tất cả thuộc về nước Pháp, thầy đều làm
ăn vui vẻ, đến cái Tết nào bà con ta cũng cất chén
rượu mà mừng rỡ với xuân, cho đến năm ngoái đây
(1930) dầu khí tượng không được rục rĩ, quang
cảnh không được rộn rịp như mấy năm trên, song
mùi phần cũng còn tỏ ra cái vẻ Tết được bảy, tám.
Bất kỳ ai sanh trưởng trên đất này cũng đều nhìn
nhận như thế. Thế mà Tết năm Tân Vị này đổi hẳn.
Ta có thể nói rằng năm ngoái mười, năm nay không
được một. Một cửa hàng bán đồ tơ lụa, đường
Catinat, năm ngoái vào dịp tết cũng còn bán được
mỗi ngày bốn năm trăm đồng, năm nay chỉ bán được
mỗi ngày ba bốn chục. Ai ai cũng đều than lỗ lỗ...”

Lại còn một nguyên do nữa riêng về xứ ta
đây, là sự lộn xộn từ năm ngoái mà ra”.

² Tân Vị: cách gọi khác của Tân Mùi

Việc lộn xộn mà ông Bá đề cập ở đây chính là phong trào khởi nghĩa ở Yên Bái ngoài Bắc kỳ của những người yêu nước muốn đứng lên giành lại chính quyền từ tay người Pháp. Nhưng tiếc thay, phong trào khởi nghĩa chống Pháp lúc đó vì còn yếu nên đã bị nhà cầm quyền Pháp dẹp tan ngay sau đó.

Số báo Xuân năm 1933 của tờ Phụ Nữ Tân Văn
Nguồn: Báo Thanh Niên

Nếu nói đến báo xuân trong làng báo Việt thời kỳ những năm 1929-1937 thì trong Nam có nhiều báo xuân nhất. Ngoài những tờ *Đông Pháp thời báo*,

Thần chung, Công luận, Phụ Nữ Tân Văn thì còn có tờ báo xuân *Trung lập* năm Ất Hợi 1933, in mười trang theo khổ báo thường. Tờ báo tuy là số báo xuân nhưng cầm mỏng dính, bài vở không nhiều nên so với các tờ báo khác thì kém hơn hẳn về hình thức. Tuy vậy, nội dung của báo xuân *Trung lập* lại được đánh giá là hay hơn bài ở các báo khác. Năm 1935, hai ông Nguyễn Phan Long và Nguyễn Văn Sâm cùng ấn hành một số báo xuân cho tờ *Đuốc nhà Nam* nhân dịp xuân Ất Hợi. Báo in đẹp nhất trong các báo xuân xuất bản thời đó, gồm hai mươi trang khổ lớn. Năm 1935, bác sĩ Trần Như Lân cũng ấn hành số báo *Đông thanh* xuân Ất Hợi. Tiếp đó, còn nhiều tờ báo xuân khác như vậy, mỗi tờ lại có nét đặc sắc riêng khiến độc giả hết sức thích thú.

Về những tờ nhật báo, tuần báo xuất bản báo xuân được nhiều số nhất, phải kể đến báo *Sài Gòn mới* và *Điện tín* là hai tờ báo sống lâu nhất thời đó.

Cả hai tờ cùng liên tục xuất bản và năm nào cũng ấn hành một tờ xuân để đánh dấu ngày đầu năm. Và người làm báo xuân nhiều và lâu nhất là bà Bút Trà. Bà Bút Trà làm chủ báo *Sài Gòn mới* xuất bản số xuân năm 1933 (Quý Dậu) và cứ thế đều đều tới năm 1945, bà đã xuất bản được 12 số báo xuân.

Làng báo thời đó tuy ít nhưng họ cũng cạnh tranh trong dịp xuân về để ấn hành báo xuân trước. Vì vậy, hai tờ *Sài Gòn mới* và *Điện tín* chỉ phát hành cách nhau có hai, ba ngày thôi. Báo xuân *Điện tín* của Lê Trung Cang ra trước báo xuân *Sài Gòn mới* một, hai ngày nên anh em trong làng báo thời đó đã nói: “Chỉ có anh Cang mới dám ‘chơi’ bà Bút Trà như thế !”.

Bà Bút Trà tên thật là Tô Thị Thân, vợ của ông Nguyễn Đức Nhuận³. Các ký giả thời đó kể lại: “Cứ mỗi lần anh Năm (Lê Trung Cang) chơi trội, phát hành báo xuân trước thì anh Năm tới quán rượu khao anh em làng báo. Anh Năm hay nói: ‘Anh Năm mà em !’ Nghĩa là anh Năm còn thì chơi hết thôi mà em ! chơi cho Sài Gòn mới của bà Bút Trà hết “thấu cáy⁴” anh Năm đó mà”. Có vị ký giả lão thành kể lại ông Lê Trung Cang nói câu đó có ý bảo là: “Chơi” cho bà Bút Trà “nín tè” mới thôi. Không biết câu nói

³ Những thập niên đầu thế kỷ XX, làng báo Sài Gòn có đến ba nhà báo nổi danh cùng tên là Nguyễn Đức Nhuận. Người thứ nhất sinh năm 1900, là ông Nguyễn Đức Nhuận chủ bút tờ *Phụ Nữ Tân Văn*, có vợ là bà Cao Thị Khanh cùng đứng tên chủ bút. Người thứ hai là nhà văn Phú Đức. Người thứ ba, cũng sinh năm 1900, là người có bút danh Bút Trà, có vợ là bà Tô Thị Thân; hai người cùng đứng tên chủ bút của báo *Sài Gòn mới*.

⁴ “Thấu cáy” có nghĩa là dùng thủ đoạn để thu món lợi nhỏ.

trên có phải là chuyện tiểu lâm của làng báo khi xưa hay không ? ■

Lý Nhân Phan Thứ Lang
(Trích trong tác phẩm “Sài Gòn vàng bóng”)

